

Turja), kanisari - Udmurdi lõunarajoonidest ümberasuunile, või siis ka utša grupile. Viiside konkreetsele voršudile kuuluvuse täpsem määratlemine võib teoks saada selle või teise voršudi järglaste elupaikades fikseeritud sugukonnameloodiate võrdleva analüüsi teel.

Tõlkis Janika Oras

Kirjandus

1. Boikova, J. O metodologii istoričeskogo izučšenija muzōkalnogo folklorā (na primere odnoi južno-udmurtskoi traditsii). In: XVII Vsesojuznaja finno-ugorskaja konferentsija. Tezisō dokladov. II. Ustinov, 1987; Hruštšova, M. K voprosu o metodologii udmurtskoi muzōkalnoi folkloristiki. In: XVII Vsesojuznaja finno-ugorskaja konferentsija. Tezisō dokladov. II. Ustinov, 1987.
2. Vladōkin, V. Agrarnōje kultō udmurtov. In: Ježegodnik etnografičeskogo muzeja. Voprosō etnokulturō finno-ugrov. XXXII. Tallinn, 1981.
3. Boikova, J. Ob arealnom issledovanii južno-udmurtskogo pesennogo folklorā. In: Spetsifika žanrov udmurtskogo folklorā. Iževsk, 1990.
4. Vt viide 3.
5. Atamanov, M. Razmeštšenje voršudno-rodovōh grupp. In: Mikroetnonimō udmurtov i ih otraženije v toponimii. Iževsk, 1982.
6. Kelmakov, V. K istorii udmurtov Pravoberežja Vjatki. In: Materialō po etnogenezu udmurtov. Iževsk, 1982.
7. Tšernōšev, J. Selenija Kazanskogo hanstva (po pistsovōm knigam). In: Voprosō etnogeneza tjurkojazōtšnōh narodov Srednego Povolžja. Kazan, 1971.
8. Gippius, J. Obštšeteoretičeskii vzgljad na problemu katalogizatsii narodnōh melodii. In: Aktualnōje problemō sovremennoi folkloristiki. Leningrad, 1960.
9. Vahrušev, V., Denissov, V. Sovremennōi udmurtskii jazōk. Fonetika. Grafika i orfografija. Orfoepija. (Rukopis).

NGANASSAANI ŠAMAANITRUMMI MUUSIKALISTEST JA MUUSIKAVÄLISTEST FUNKTSIOONIDEST

Triinu Ojamaa. Eesti, Tartu

Šamaanitrummi võib kirjeldada kahest aspektist lähtudes. Esiteks on trumm erinevaid maagilisi funktsioone omav riituseese, mida šamaan vajab abivahendina mitmesuguste toimingute sooritamiseks loitsimise käigus. Teiseks on šamaanitrumm muusikariist. Ehkki mõlemad aspektid on teineteisest

lahutamatud, on trummi seni käsitletud eelkõige riituseesemena, jättes tahaplaanile selle kui rütmipilli muusikalised funktsioonid.

Siberi rahvaste šamanismis kujutab trumm endast sõidulooma või sõiduriista, mille abil šamaan sooritab reise vaimude maailma. Jakuudid näiteks kutsuvad oma hobusenahaga kaetud šamaanitrummi šamaani hobuseks.¹

Põhjasamojeedi rahvastel sümboliseerib šamaanitrumm põtra. Neenetsid, eenetsid ja nganassaanid katavad oma trumme põhjapõdra nahaga, lisaks sellele seostatakse põdraga mitmeid trummi pilliehituslikke detaile.² Mis puutub nganassaanidesse, siis otsesed andmed trummi kasutamisest sõiduloomana meil puuduvad. Nganassaanid abistavad all- ja ülailmareisidel tavaliselt zoomorfseid abivaimud, kelle kujutised on riputatud šamaanirüüle. Arvestades aga kesist materjali, millele võime oma uurimustes toetuda, pole alust eitada nganassaanide suhtumist trummisse kui sõiduloomasse. Ühe vihje sellele võime etnograafia-alasest kirjandusest siiski leida. B. Dolgihh esitab oma artiklis šamaani kommentaarid trummiraami küljes olevate nuppude otstarbe kohta, mille kohaselt šamaan allilmareisidel "kraabib" nende abil endale teed.³ Võimalik, et selle tegevusega matkitakse põdra käitumist. Lisaks ülalkirjeldatule võib trummil šamaanirituaalis olla ka teisi muusikaväliseid funktsioone. Esitame siin näite Djulsõmjaku Kosterkini ennustusrituaalist.⁴ Djulsõmjaku seletuste kohaselt on tulevikusündmused peidus ülailmas, mis asub Taimõrist palju kõrgemal ja on nähtav vaid läbi trummi. Saamaks teada, mida tulevik toob, peab šamaan vaatama läbi trummi ülailma poole. Selleks toetas Djulsõmjaku trummi alaosa põlvedele ning hoidis seda mõlema käega ülaosast nii, et see ulatus parajasti näo kõrgusele. Märkigem siinjuures, et see oli ühtlasi ainus episood rituaalis, kus trummi ei kasutatud muusikariistana.

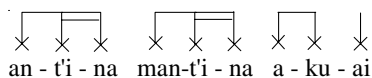
Trumm on šamaanile vajalik teatud signaalide edastajana. Signaliseeritakse kahes suunas - vaimudele (trummi hääle peab nõ äratama vaimude maailma) ja ümbruskonna inimestele, et informeerida neid loitsimise algusest. Sel otstarbel alustab šamaan loitsimist pika trummisoologa. Kahe ennustusrituaali⁵ muusikaline materjal, millele toetub järgnev analüüs, pärineb ajast, mil šamanism on juba lakanud eksisteerimast elava traditsioonina. Rituaalid leidsid aset filmimise eesmärgil, mistõttu rahva kokkukutsumise vajadus langes ära. Mingi rudiment trummisoolost on siiski säilinud mõlemas rituaalis.

Djulsõmjaku piirdub rituaali algul kõigest kuue aeglase ja mitte eriti tugeva löögiga. Seejärel liitub trummipartiiga šamaani abilise laul, tempo kiireneb ja trummilöögid muutuvad hajasaks (vt näide 1). Demnime trummisoolo (näide 3) on pikem - see kestab 37,2 sekundit, ning on ühtlasi ka vaheldusrikkam dünaamilises plaanis ja tempo osas. Dünaamika kõigub ligikaudu pianost fortteni, tempo muutub järgmistes piirides: $MM_{\downarrow} \sim 77$ - $MM_{\downarrow} \sim 108$. Rütmi osas on trummisoolo üksluine, koosnedes grupeerumatutest kaheksandikvältustest.

Rütmipilt on vähemuutuv kogu rituaali kestel ning seda mõlemas vaadeldavas rituaalis. Ainus rütmiliselt vaheldusrikkam osa Djulsõmjaku rituaalis on reisiepisood (näide 2), kus tavapärase kaheksandike jada vaheldub sünopeeritud rütmi ning trioolidega. Omaette probleem on trummi- ja vokaalpartii rütmisuhted. Samaaegselt kõlavate partiide metronoominäidud on enamasti erinevad, mistõttu nende vahel puudub rütmiline kokkulangevus. Vaadeldavate rituaalide puhul saame korrastatud rütmisuhetest trummi- ja vokaalpartiide vahel rääkida samas reisiepisoodis, millele juba viitasime. Nganassaani šamaanilauludes regulaarne meetrum puudub. Reisiepisoodis aga ilmub vokaalpartiidesse korrastatud 2-osaline meetrum, kuna meloodiasse on põimitud motiiv, mis tegelikult kujutab endast rütmilist lugemist, millega nganassaaniid saavad oma tantse.

Ilmselt mõjustab vokaalpartiide meetriline korrastumine ka trummipartiid.

Trummi puudumisel võib šamaan kasutada kellukesega sau, mis asendab trummi nii maagilises kui muusikalisel mõttes. Peab aga ütleva, et emotsionaalsel mõttes on loitsimine trummiga ja trummita täiesti erinevad. Rituaal, kus trummi asendab sau, on trummiga loitsimisest tunduvalt monotoomsem. Erinevus ei seisne mitte ainult selles, et trumm muudab helipildi mitmekesisemaks kui seda suudab ühe kellukesega sau. Trummirütmil on selgesti märgatav seos šamaani ekstaatilise käitumisega. Pöördugem veel kord tagasi kirjeldatud reisiepisoodi juurde, mis muusikalisel mõttes kujutab endast rituaali üht kulminatsioonipunkti. Kooskõla trummingu iseloomu ja šamaani käitumise vahel avaldub siin eriti ilmekalt. Konkreetsuse ja terava kõla saavutanud trummipartii tõrjub laulupartii

tema seniselt juhtpositsioonilt kõrvale ning muutub hetkeks oma sugestiivse rütmiga domineerivaks laulu üle. Ühes sellega muutuvad energiliseks šamaani liigutused, mis samuti alluvad trummirütmile. Episoodi lõppedes muutub trumming taas hajusaks ning trumm kaotab oma rütmi koordineeriva rolli. Mängutehnoloogilisest aspektist vaadatuna tähendab see löögitehnika muutmist. Teravad löögid lõpevad järsu nuiatõstega, hajusatele löökidele järgneb kerge trumminuia libistus mööda trumminahka.

Ülalöeldule tagasi vaadates näib, et šamaanitrummi muusikalised funktsioonid jäävad oma tähtsusest tõepoolest alla muusikavälistele funktsioonidele. Kahjuks pole autor pädev vastama küsimusele, mil määral kitsendab sau kasutamine trummi asemel šamaani tegevussfääri ning mõjutab loitsimistulemusi, kuid muusikalisel mõttes on šamaanitrumm kindlasti asendamatu, aidates luua loitsimiseks nii vajalikku ekstaatilist õhkkonda.

Kirjandus ja märkused

1. Eliade, M. Shamanism. Archaic Techniques of Extasy. Princeton, 1974.
2. Üksikasjalikumate selgituste saamiseks vt Ojamaa, T. The Nganasan Sound Instrumentary. Preprint KKI-68. Tallinn, 1990.
3. Dolgihh, B. Nganasan Shaman Drums and Costumes. In: Shamanism in Siberia. Edited by V. Dioszegi and M. Hoppál. Budapest, 1978.
4. Kõnesolev loitsimine toimus 1990. aastal etnomusikoloogide palvel. Rituaali videosalvestus on hoiul Tartus, Eesti Rahvaluule Arhiivis.
5. Juba mainitud rituaali kõrval kasutame analüüsis 1976. aastast pärinevat Demnime Kosterkini loitsimise helisalvestust, mis samuti kuulub Tartu Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi heliarhiivi. Lisagem siin veel, et tuntud nganassaani šamaan Demnime Kosterkin oli Djulsõmjaku Kosterkini isa. Viimane pole tegutsenud iseseisva šamaanina, vaid isa abilisena.

Noodinäited

Näide 1

MM $\text{♩} \approx 204$

m i̇e-e-e m i̇e-a a i̇ee-e i̇ap-te i̇u

MM $\text{♩} \approx 180$ MM $\text{♩} \approx 240$

The image shows a musical score for 'Näide 1'. It consists of two staves. The top staff is a vocal line in G major (one sharp) with a tempo marking of MM $\text{♩} \approx 204$. The lyrics are 'm i̇e-e-e m i̇e-a a i̇ee-e i̇ap-te i̇u'. The bottom staff is a drum line with two tempo markings: MM $\text{♩} \approx 180$ and MM $\text{♩} \approx 240$. The drum line consists of rhythmic patterns represented by 'x' marks on a staff.

Näide 2

MM $\text{♩} \approx 75$

MM $\text{♩} \approx 108$ MM $\text{♩} \approx 102$

m - ä an - ri - na

a ṙa ho ho-je ho-je ho-je - ha ho d'e ho d'e ho - o ia ho ho

man - ṙna tu - ai n

ja ho - ja ho - ja ha - o ho - ja ho - ia

The image shows a musical score for 'Näide 2'. It consists of two systems of staves. The top system has a vocal line with a tempo marking of MM $\text{♩} \approx 75$ and a drum line with a tempo marking of MM $\text{♩} \approx 108$. The lyrics are 'm - ä an - ri - na' and 'a ṙa ho ho-je ho-je ho-je - ha ho d'e ho d'e ho - o ia ho ho'. The bottom system has a vocal line with a tempo marking of MM $\text{♩} \approx 102$ and a drum line. The lyrics are 'man - ṙna tu - ai n' and 'ja ho - ja ho - ja ha - o ho - ja ho - ia'. The drum line consists of rhythmic patterns represented by 'x' marks on a staff.

an - ri - na man - ri - na a - ku - ai *MM ♩ = 78*
an - ri - na
an - ri - na man - ri - na a - ku - ai
man - ri - na a - ku - ai a - an - ri - na man - ri - na a - ku - ai *ad lib.*

Näide 3

mf *accel.*
f
rit. P *f*
MM ♩ = 120
a eia ai ha-a - o jooi jo-e ha-g-ai ha ou a
MM ♩ = 114
MM ♩ = 120 *accel.* na a-u